

“Mees”, kes näitas, kuidas pulli teha

Legend räägib, et Tallinna turul liikunud EW ajal ringi mees nimega Pulli Jaan, kes kraapinud jalaga maad ja mõrsenud, kust siis tuntud väljend rahvakeelde tuli. Aga kes oli **Jaan Pull**?

Aare Laht

15. novembril möödus 80 aastat päevast, mil hukati ühelt poolt väga tavalise, teisest küljest omapärase saatusega mees – Jaan Pull. Ta oli suur lihtne maamees, kes pere noorema pojana sai isalt majakese ehitamiseks tüki maad. Aga teenistust pidi ta otsima nagu sadjad teisedki saare mehed kodust väljas.

Esimene kirjaliku märke Jaanist leiab mitmest 1920. aasta septembris ilmunud lehest, kus ära trükitud tema ülekuulamise protokoll pärast Venemaalt kodumaale naasmist. 13. mail 1919 langes Jaan Loode-Lätis Salatsi jõe ääres Punaarmee kätte vang. Teda veeti ühest vanglast teise, kuni lõpuks maandus Staraja Russas, paarsada kilomeetrit Pihkvast idas.

Vangide olukord oli kohutav: süüa anti kasinalt (päevanorm – paarsada grammi leiba ja mingi supilurr), pidi elama koos haigete kaasvangidega, konge ei köetud, korralikke riideid polnud. 1919. aastal lõpus ahvatleti vangid ehitustööle lisaleivaportsu eest, aga seda ei antud. Lõpuks leidis Jaan, et ei suuda vangide vahetust ära oodata (rahuläbirääkimised Tartus käisid ja relvarahu juba toomis) ning et ainuke pääsetee on põgenemine. 13. jaanuaril 1920 tal see õnnestus ning ta jõudiski Eestisse.

Kui me isa **Heino Lahega** (95) tema mälestusi kirja panime, rääkis ta muude lugude hulgas ka paar seika Pulli Jaanist.

“Ükskord (1930-ndatel – A. Laht) käisime perega Kuressaare laadal, kus esines rahvale teiste seas ka Pulli Jaan. Laadaplatsil oli kõitega piiratud ala, kus olid telk ja liivahunnik. Pealtvaatajad pidid lunastama pileti.

Kindlal kellaajal hakkas telgist kostma hirmsat mõirgamist, sealt ilmus välja neljakäpakil suurt kasvu alasti mees. Ta kukkus mõirgamise saatel liiva kätte ja jalgedega laiali kaapima. Sarnasus kiimas pulliga oli rabav!”

Vemp virgale kraavihallile

Aastakümneid hiljem – 1980-ndatel –, kui Heino Laht koondises Auto töötas, oli üheks kolleegiks **Heimar Vahter**, kes oli eesti aja lõpus Pulli Jaaniga kraavihallina Lööne soos (Valjala lähedal) koos töötanud. Mehed olid iga päev võistelnud, kes päevase kraavijupi kõige kiiremini valmis saab. Alati sai Jaan esimesena tööga valmis.

Mehed murdsid pead, milline vemp teha, et Jaan ükskord ka kaotaks. Mõtlesid välja ja leppisid kokku, et üks hommik teeb ta Jaanile pannkooke kastrooriga, mis Jaani kõhu lahti võtab. Võttiski.

UNDVA OLUSTIK: Jaan Pull oli pärit Undvast, kus tehtud ka see foto poisist härjaga.

EESTI RAHVA MUUSEUM

▲ KUTSEALUNE: Jaan Pulli nime leiab 1912. aastal Saaremaalt väeteenistusse kutsutute nimekirjast. Ühtegi fotot sellest õnnetu saatusega mehest tõenäoliselt säilinud ei ole.

RIIGIARHIIV

Mõne aja kaevamise järel läks Jaan põssasse, natuke aega hiljem jälle! Mehed rõõmustasid, et plaan õnnestus. Aga kolmanda põõsaskäigu järel võttis Jaan püksid jalast, kaevas edasi palja peega ja võitis jälle!

Vaatepilt oli nii muljetavaldav, et mehed soovitasid Jaanil minna laadale esinema. Jaan võttiski ettepaneku vastu!

5. augustist 1940 sai Jaan Pullist Kihelkonna vallavanem. Brošüüri “Saaremaa 1940–1941. Punavõimu tulek, selle likvideerimine” I osas on toodud kindlustusalal töötanud P. V. mälestused aastast 1941, kui ta oli Vikil asunud Kihelkonna vallavalitsuses tööl.

“Kuulsin juba varem sealset täitevkomitee esimehest Jaan Pullist räägitavat kui huvitavat tüübist ja ootasin, millal saaksin ka temaga tutvuda. Oligi mõne päeva pärast kantseleipäev ja “mees”, nagu Pull end ise nimetas, oli kohal kui kopikas. Kui kantseleisse läksin, istus laua taga omaegest laadatsirkusest nähtud Sangaste Jussi nägu muigav mees. “Mes sa siis tahtsid saaja?”

Helises telefon. “Mees” haaras toru ja küsis kiiresti: “Kis si räägib säääl? Sii Pull räägib sooga. Mes sa tahtsid saaja?”

Niikaua kui traadi teises otsas midagi selletati, kirjutas Pull ise kiiresti kirja edasi. Paberil oli pealkirjaks “Jaan Pulli elulugu”.

Jutuajamine lõppenud, pöördus kõrge seltsimees minu poole: “Noh, mis sa siis tahtsid saaja? Oled sa üks ametimees või, tunnend neid keiki õigeid?” Seletasin, kes olen, esitasin paberid ja leidsin tunnustamist. Pull või Jaan oli naljahambana tuntud üle valla. “Teie” ei ütelnud ta kellelegi, alati küsis sõbralikult: “Mes sa siis tahtsid saaja?” Oli kuskil midagi selgitada, lausus Pull: “Näh-näh, ooda-ooda, küll mees läheb vaadab, mis säääl oo. Mool pole täna aega, saand ma sii aega saand, jo ma siis lähe ühepäeva sinna poole koa.”

Pärit oli Pull Undva säärelt ja kõneles kõige puhtamat sealset murrakut.

Kord tulid vallamajja revidendid. Tuhnisid ja vaatasid ning tegid peapesu, et kõik ei ole tehtud plaani järgi. “Mees” kuulas naeratades jutu ära ja vastas sõbralikult: “Mes laani me sii täita saame. Te saate linnas laavataga laanisid teha küll, aga meitel põle sii sõhukesi inimessigid, kis sida oskas täita. Sii üks naine oo, keind eile lehmaga sõnni juures, sõnn löi sarvega silma peest äe, nüüd ap nee ka änam! Mes laani sõhuke täidab. Ma p taha ka sii pooleskid olla, mees läheb koju äe, paneb lesta keevd korda, läheb noodale äe.”

Revidendid kuulasisid, muigasid ja läksidki minema, jättes Pulli “laanidega” maadlema.

Muretu tüüp, kes ajas mõnusat juttu

“Mees” oli ise ka omajagu petunud kommunismis ja uutest peremeestest. Ametist tahtis ta sageli lahkuda, kuid see polnud võimalik. Valla rahvaga sai ta päris hästi läbi ja jättis mõne-

gi kurja käsu nii kauaks seisema, kuni see oligi aegunud. Ta oli muretu tüüp, kes ajas mõnusat juttu ja kellelegi midagi järealt ära ei ütelnud.

Kihelkonnalt Vikile tulles võttis ta kilose saia ja toppis selle pintsaku välistaskusse. Seal võttis ta näpuotsatäie kaupa niikaua, kuni sai otsa sai. Tõi mõni abiotsija asuniku (veerandliitri viinapude li), mida kutsus Pulli koridori “riipama”, siis sakusment oli Pullil taskus alati hakkamas ja sõpragi lasti säält näpuga tuua peale võtmiseks.”

Neis mälestustes köitis mu tähelepanu seik, et Jaan kirjutas oma elulugu. Kahjuks ei ole tema ülestähendusi ei poja Hjalmariga ega Saaremaa muuseumi valduses.

Saaremaa muuseumi andmetel hukkasid sakslased Jaani 11. detsembril 1941, kuid tegelikult lasti ta maha juba pea kuu aega varem.

Raivo Kasemetsa uurimuses “Undva läbi nelja sajandi” (Taebla, 2017) seisab, et Jaan Pull oli pärit Aastejärve põhjakaldalt, umbes kilomeeter Undva ninast kagus asunud Laukabe talu asunikukohalt.

Jaani surma järel jäi majapidamine abikaasa **Anne** õule. Jaani poeg Hjalmar ütleb, et nende kodukoht läks baasi alla alles pärast sõda. Pärast kodust väljaajamist 1944 kolis pereema koos noorema poja Hjalmariga nelja kilomeetri kaugusele Tohku külla.

Vanemad pojad **Endel** ja **August** põgenesid Rootsi, kuid August tuli 1947 tagasi. Ann suri 1960. aastal.

Jaani poeg **Hjalmar Ainsalu** meenutab, et tema isa arreteerisid kohalikud Omakaitse mehed, hoolimata sellest, et Jaan vallavanemana oli mitmed ülalt tulnud korraldused täitmata jätnud ja oli ka omakan-di mehi Vene mobilisatsioonist aidanud pääseda.

Hjalmar väidab, et isa ei las-

tud maha oma “süütegude” pärast, vaid sellepärast, et keegi oli üht sakslast tulistanud ning sakslased võtsid vangide hulgas kümme inimest ja lasksid need maha.

Sellest loost on kirjutanud **Hanno Ojalo** oma raamatus “Saaremaa suvesõjas 1941”: “Üsna erandlik kogu Eestis oli 1941. aasta lõpu aktsioon Kuressaares, kus kallaletungi eest ühele Saksa sõdurile käskis Saaremaa ja Hiiumaa komandant ooberst Mylo pantvangidena maha lasta kümme poliitvangi. Taolisi abinõusid kasutasid Saksa okupatsioonivõimud mitmetes Euroopa riikides.”

10 saarlase elu haavatud sakslase eest

Saksa sõdurit tulistati väidetavalt armukadeduse tõttu ja sakslane surma ei saanud. Ajalehes Meie Maa ilmus selle kohta ooberst **Mylo** teade: “14. novembri õhtul on ühe Saksa sõduri vastu Kuressaares korra saadetud mõrvakatse. Mina teen teatavaks, et kõik poliitilised vangid loetakse pantvangideks ja vastutasuks kordasaadetud kuriteole lasti täna maha 10 poliitilist vangit.”

Jaan oli nende kümne hulgas, kes Loode tamnikus maha lasti ja hiljem Väiksele Linnapele (Kuressaare kindluse kagupoolne raveliin) fašismiohvrite mälestusmärgi juurde ümber maeti.

Kümne kommunisti mahalaskjad olid Omakaitse mehed, haua kaevamisid vene sõjavangid, kes toodi tööle ühest linna servas paiknenud vangilaagrist.

Juta Vessiku ja **Peep Varju** raamatus “Saaremaa inimkaotused Saksa okupatsiooni ja teise Nõukogude okupatsiooni aastail 1941–1953” on toodud tabel Saksa okupatsiooni ajal hukutatute ja hukkunute kohta. Kokku on seal kirjas 334 nime.

Eriti tihe tööaeg oli Omakaitse meestel ja vene vangid-

del 8.–17. detsembrini. Selles vahemikus hukati 98 inimest.

Hukatute tabelis on muude andmete kõrval ära toodud ka inimese elukoht, surma kuupäev, amet esimese Nõukogude okupatsiooni ajal, komparteisse kuulumine, küüditamisele kaasaitamine, hävituspataljoni osalemine.

Jaani nime taga on lisal ametikohale märkus, et ta oli partei liikmekandidaat. Hukati ka viis täitevkomitee esimeest, kel polnud märkuste lahtris ühtki lisapattu. Amet määras saatuse.

Jaani poleks päästnud ka ametist vabanemine enne venelaste lahkumist Saaremaalt. Surmamärgi sai ta külge ametisse astumisega.

Sellest nimekirjast sain teada ka Jaani sünnidaatumi – 24. november (vk 11.) 1890. Seega jäi tal nädala jagu päevi puudu 51. sünnipäevast.

Tol ajal oli Saare maakonnas 15 valda pluss Kuressaare linn. Kokku hukati 21 valla ja maakonna täitevkomitee esimeest. Tähendab, et viiel vallas jõudis olla tsipa rohkem kui aasta jooksul kaks täitevkomitee esimeest ning kõik nad hukati. Lisaks lasti maha üheksa täitevkomiteede aseesimeest ja neli sekretäri.

Autorist

Aare Laht sündis 6. juunil 1948 Koimla külas Andrusel. Hariduselt keemik, töötanud teadurina Teaduste Akadeemia keemilise ja bioloogilise füüsika instituudis ning Terviseametis keemialabori juhatajana.

Praegu tegeleb aktiivselt Taritu kandi külade ajaloo uurimise ja selle kandiga seotud inimeste mälestuste kogumisega.